

Kateřina Lišková: *Hodné holky se dřívají jinam: Feminismus a pornografie*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2009, 180 s.

Kateřinu Liškovou zajímají gender, moc a možnosti rozrušování ustavených pořádků. Propojuje přitom intelektuální a v širokém smyslu slova politické aspirace. A propojuje také v českém kontextu poměrně neobvyklým způsobem teoretickou a empirickou práci. S akademickými a odbornými texty (ať již z oblasti feministické teorie, genderových studií nebo sexuologie) pracuje zároveň jako s nástroji analýzy i jejím předmětem, jako s „daty“. Autorka čte tyto texty neprvoplánově a derridovsky: nepracuje s nimi proto, aby se jimi zaštitovala nebo se proti nim jednoduše vymezovala. V nejlepším slova smyslu pedagogicky a tvůrčím způsobem nás provází texty, předvádí nám a přetváří tak genealogii diskurzu a nachází mezi díly neočekávané příbuznosti.

Kniha je rozčleněna do tří rozsáhlých a relativně nezávislých kapitol. V první z nich nás s pochopením, ale vlastně dost nemilosrdně provází vývojem především anglosaské feministické genderové teorie a ukazuje její temné a sporné stránky. Dokumentuje její tendence k esencializaci, homogenizaci a naturalizaci (ženského) genderu, které staví údajnou jednotnou ženskou podstatu proti podstatě mužské („Jsme ptačí vajíčka. Ptačí vajíčka, květiny, motýli, králice, krávy, ovce; jsme housenky; jsme listy břečťanu. Jsme ženy... Jsme žena a příroda. A on říká, že nás neslyší mluvit. Ale my slyšíme,“ (Griffin citována in Lišková 2009: 25)) i v některých polohách až nepřátelskou zavilost feministek vůči mužům („Heterosexuální ženy jsou od mužů popletené, nekladou ženy na první místo. Zrazují lesby a v tom nehlubším významu zrazují i sebe sama. Nemůžete budovat silné hnutí, když se vaše sestry někde poflakují a šoustají s opresorem,“ (Brown citována in Lišková, 2009: 33)).

Lišková nám však neukazuje tyto podoby feminismu, aby ho usvědčila jako slepou intelektuální a politickou uličku. Nehledá alternativy k feminismu, ale feministické alternativy. Tříbí domácí rozpravu a umožňuje také pochopit kořeny odmítání feminismu ve veřejném prostoru, jak muži, tak ženami. S těmi se nevyrovnáme jejich skrýváním, ale naopak jejich „přesazením, prořezáváním a roubováním“ v nových kontextech. První kapitola knihy v tomto duchu směřuje k poststrukturalismu J. Butler. Ta ukazuje, že konstruktivismus může být silnou teoretickou pozicí i východiskem pro politickou akci, musí to ale být konstruktivismus důsledně heterogenní (nikoli jen „sociální“), který bere vážně hybridní materiálně-sociálně-diskurzivní povahu genderu a procesy, ve kterých se těla, gendery a sexualita vzájemně spoluustavují.

Ve druhé kapitole se autorka přesouvá nejen disciplinárně, ale i geograficky a podrobuje kritickému čtení český sexuologický a kriminologický diskurz o pornu. Autorka ukazuje spřízněnost mezi konzervativním přístupem k sexualitě a pornografií, který porno odsuzuje mravnostní rétorikou (v knize reprezentovaný I. Pondělíčkem), a jeho liberální obhajobou z pera R. Uzla. Oba přístupy totiž více či méně explicitně postulují jako jediný zdravý a legitimní sex ten, který se odehrává v rámci heterosexuálního, v konečném horizontu prokreativního a minimálně v případě žen monogamního sexuálního vztahu. To, co nepřekvapí v případě konzervativního východiska, působí více než rozporně v případě východiska liberálního (příznačný je v tomto směru například moment, kdy obhájce pornografie Uzel na úvod své knížky „místopřísežně prohlašuje“, že není konzumentem pornografie). Otázka je, co představuje z hlediska možnosti rozrušování genderových pořádků a sociální změny větší past a záluďnějšího protivníka, zda ukotvená pozice konzervativní nebo vytunelovaná pozice liberální.

Autorka také dokumentuje úpornou snahu sexuologie prezentovat se jako objek-

tivní vědecký diskurz (čerpající z autority přírodních věd a medicíny), která ostře kontrastuje s vnitřní nesourodostí analyzovaných textů i využívání zastaralé a jednoznačné sociobiologické argumentace. Zatímco sociologie vědy nabourává pozitivistické pojetí objektivit přírodních věd tím, že objektivitu ukazuje jako výsledek sofistických a nákladných praktik, které dovolují studovaným entitám „namítat“ proti tomu, co o nich výzkumník tvrdí (Latour), rádobý vědecký sexuologický diskurz se pro Liškovou stává poměrně snadnou kořistí vzhledem k logickým chybám v argumentaci, které odhalí jednoduše pozorné čtení textů. Argumentační mizérie sexuologického diskurzu je ale z hlediska feminismu vlastně *felix culpa*. Zrazuje tak totiž sám sebe v pokusu o zakrývání vlastní normativity, kterým se sexuologie snaží vyhnout v širokém slova smyslu politické diskuzi o ne/žádoucích, ne/normálních, ne/zdravých či ne/bezpečných podobách sexuality a sexuálních praktik a genderových pořádkách. V závěru kapitoly pak autorka s jemnou potouchlostí ukazuje, jak různé podoby sexuologie rezonují navzdory odlišným pointám s diskurzem antipornografických feministek. V případě konzervativní pozice v jejím ztotožnění porna s násilím a postulovanou kvazikauzalitou mezi pornem a znásilněním a v případě liberální obhajoby porna pak s naturalizací genderových rozdílů, kdy je muž vykreslen (jednou s kladným a podruhé se záporným znamínkem) jako dravec a dobyvatel.

Třetí kapitola se vrací k rozboru antipornografického feminismu a s využitím Austina, Derridy a Bourdieua postupně rozbíjí mackinnonovskou představu o principiálně utlačivé síle porna a jeho schopnosti podrobovat ženy a reprodukovat maskulinní genderové pořádky. Jako výsledek rozsáhlé diskuze teorie performativních (především ilokučních) řečových aktů dospívá autorka k tomu, že požadavek antipornografek na zákonný zákaz pornografie jako formy násilí na ženách ztvrdzuje *de*

facto pozici žen jako bezbranných obětí, které se nedovedou bránit a pornografii různě přetvářet, přeznačovat a využívat pro vlastní slasti, ale volají k odpovědnosti stát. Spoléhají tak podle Liškové nebezpečně na moc státu, který ji ovšem často využívá nikoli na podporu, ale naopak k potírání sociálně-emancipačních hnutí a k udržování konzervativních genderových pořádků.

Autorčina pointa je přesvědčivá jak intelektuálně, tak politicky. Přesto je na místě položit několik otázek. Zformuluji zde dvě. První se týká pojetí a role státu, druhá toho, co zůstalo mimo dosah autorčiny pozornosti, ačkoli k fenoménu pornografie neodlučitelně patří.

Na straně 158 Lišková píše, že „považují-li (antipornografky) pornografii za mocnou, instituce, jíž se dovolávají (tj. stát – poznámka TS), disponuje mocí nesrovnatelně větší“. Jak vyplývá z předchozích odstavců recenze, klíčovou linií knihy je dekonstrukce moci pornografie jako vizuálně-diskurzivní mašinérie utlačování žen ve společnosti. Tuto analýzu, kterou Lišková správně a zajímavě obrací proti údajně jednoznačné a brutální moci pornografie, zapomene však uplatnit na stát samotný. Jeho moc se ve výkladu objevuje jako principiálně utlačivá, genderově konzervativní. Stát jistě neznamená jednoduché řešení, na druhou stranu i stát je potřeba podrobovat intelektuální a politické dekonstrukci, získávat ho na progresivní stranu, bojovat o něj. Stejně jako chce Lišková bojovat o pornografii – její podobu, význam a sociální působení. Speciálně v atmosféře současného útoku na zadlužené a kapitálem oslabené státy, potřebují tyto spíš naši kritickou obhajobu než principiálně podezření. Když odmítneme antipornografický požadavek na zákaz pornografie, zůstává otevřeno velké pole toho, co můžeme ve věci porna (a genderových pořádků obecně) od státu požadovat, a tím také přetvářet stát samotný. Právě ve specifických jednotlivostech toho, jak a kde se pornografie vytváří, jak a kde se rozšiřuje, v jakém sociálním kon-

textu je užívána, budou spočívat její výsledné individuální, komunitní a společenské efekty. Zdá se mi, že Lišková ve své pointě příliš přijala antipornografický rámec „buď a nebo“, ve kterém zaujala protichůdnou pozici. Odmítnutí *en bloc* cenzury, nemusí – a nemělo by – znamenat rezignaci na požadavky vůči specifickým jednotlivostem, které spoluurčují sociální život pornografie. Většinová společnost (stejně jako vědecký diskurz, jak na příkladu sexuologie ukazuje sama autorka) může být někdy konzervativnější než samotný stát a různá o sociální změnu usilující hnutí se musí pohybovat na rozhraní více oblastí, kombinovat požadavky a formy argumentů a využívat nejrůznější prostředky. Jinak řečeno, stát může být i spojencem.

V tomto kontextu je příznačné, že se v knize dovíme málo o tom, že je pornografie nejen prohlížena, čtena a jinak užívána svými spotřebiteli a spotřebitelkami, ale je také vyráběna, obchodována, distribuována... Jestliže autorka řeší, zda a jak porno koná při tom, když je užíváno, toto jsou činnosti, ve kterých je porno doslova vykonáváno. Na vytváření pornografie a jejího společenského efektu se neúčastní jen jeho uživatelé a uživatelky, ale jeho výrobci, obchodnice, pornoherečky a pornoherci. Stejně tak nejde jen o to, kam a jak se ne/dívají ženy, ale i kam a jak se ne/dívají muži. Porno je v rukou těchto všech aktérů a na jeho přeznačení, obávám se, ženy samotné nestačí. Lišková vykročila ve své práci důležitým směrem. Teoreticky vymezila krajinu, kde je možné klást si otázky a přetvářet reliéfy. Nyní potřebujeme feministický výzkum, který by začal objasňovat, jak a k čemu je dnes vlastně porno v sexuálních praktikách a partnerských vztazích využíváno. Od Liškové víme, že může utlačovat i osvobozovat. Empirickou otázkou je, zda to či ono skutečně dělá a jaké jsou konkrétní mechanismy jeho působení a možnosti subverze. Stejně jako je empirickou otázkou například to, nakolik je vyholené pohlaví žen, napříč sociálními vrstvami

i generacemi, které dnes uvidíte v jakýchkoli dámských šatnách, výrazem erotické hravosti a nakolik ochočením estetikou mainstreamového porna prokapávající společností, která po ženách požaduje, aby nejintimnější části svého těla přeznačily do věku bezbranného dětství.

Vraťme se tedy na závěr k tomu, o co vlastně politicky v boji o pornografii jde. O možnost přetvářet genderové a sociální pořádky, o rozložení moci, slasti a zdrojů ve společnosti. Lišková sofistikovaně a zároveň jasně říká: gender, pohlaví ani tělesnost nejsou danosti, sexualita může a má být prostorem experimentu, ženy nejsou obětí. Je v našich rukách, co s tímto poselstvím a s touto šancí uděláme.

Tereza Stöckelová

Martin Strouhal: *Émile Durkheim – Sociolog a pedagog*

Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010, 196 s.

Každý další návrat ke klasikům se stává složitějším a složitějším, prostor mezi pouhým akademickým cvičením a vynucenou originalitou je malý a po většinu času se nepřestává zmenšovat. České prostředí pěstování této disciplíny na jednu stranu usnadňuje, neboť sekundární literatury často nebývá mnoho, zároveň jí ale tak docela nepřeje spolu s tím, jak nepřeje dějinám věd, nezřídka považovaným za okázalou zahálčivost. Otázka, jaké dějiny věd má smysl pěstovat, je však na místě nejen v takto nalaďeném prostředí. Je třeba přiznat, že se historici věd sociálních zdají být touto otázkou znepokojováni výrazně méně než historici věd přírodních. Nedávno nám tak třeba Michael Voříšek (ze Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.) doporučil zabývat se dějinami sociologie proto, „abychom se něco dozvěděli sami o sobě.“ („Břemeno (sociologické) minulosti.“ *Socioweb* 2011 (6): 7–9) Je pochopitelné, že se v takovém pří-